

1972 FEB 24

2 Hh

Budapest története – dokumentumokban

Ütörő feladatra vállalkozott a Fővárosi Levéltár, amikor Buda, Pest és Óbuda egyesítésének (1873) centenáriuma nagyszabású forráspublikáció közreadását határozta el. *A négy kötetre tervezett kiadvány a főváros történetét a török alóli felszabadulástól (1686) a jelenkorig, pontosabban Nagy-Budapest megalakulásáig (1950) hivatott szemléltetni válogatott, többségében eddig kiadatlan dokumentumokkal.* A dicséretes gyorsasággal eddig megjelent két kötet nem hagy kétséget sem a vállalkozás sikere, sem eredményessége felől.

Az újkori forráskiadás nem tartozik a könnyű feladatok közé. Régebbi korokkal ellentétben itt — sajátos módon — a források bősége támaszt szinte megoldhatatlannak látszó nehézségeket. A *Források Budapest múltjából* sorozat főszerkesztőjének, Ságvári Ágnesnek, s az egyes köteteket gondozó szerkesztőitársainak (az első Bácskai Vera, a második H. Kohut Mária gondos és szakavatott munkája) jó érzékére és nem csekély önmegtartóztatására vall, hogy egy-egy irat közléséről le is tudtak mondani. A közlés módjának szakszerűségéről viszont nem mondtak le, így a köteteket — ha nem is mentesülnek a levéltári búvárkodás fáradsalmaitól — haszonnal forgathatják a kutatók is. Mégsem elsősorban várostörténeteknek szánták őket a szerkesztők, hanem a múlt tanulságait a jelen gyakorlati tevékenységében hasznosítani akaró szakembereknek, történelemoktatóknak és népművelőknek, mindazoknak, akik érdeklődnek fővárosunk múltja iránt. Ez a jó értelemben vett „népszerűsítő” jelleg egyfajta sajátos várostörténetet eredményezett. *A szerkesztők nem megírták Budapest történetét, hanem bemutatták azt dokumentumokban, az egykorú források szavával, elhithető-megjelenítő erejével.*

Az egyes fejezetek elé írt tömör, frappáns bevezetők, amelyek keretbe foglalják, kiegészítik és egységbe kapcsolják az egyes iratokat, megerősítik a tör-

ténetjellegét. Ezt a célt szolgálják a fejlődés főbb adatait bemutató statisztikai összegezesek is. Ez utóbbiakat talán szabálytalan forrásközlésnek is tekinthetnénk, hiszen nem megszokott ilyenfajta összevont számadatok közreadása iratkiadások közé ágyazva. Úgy véljük, mégis a helyükön vannak, teljesebbé teszik a történeti képet, érzelkelhetővé a főváros nagyívű pályáját.

Az első kötet ennek a pályának első szakaszát rajzolja meg, a három alkotóelem, Buda, Pest és Óbuda történetét követve, a török alóli felszabadulástól az egyesítésig. Az időrendben négy fejezetre tagolt első kötet (a három település 1847-ig, életük és szerepük a forradalom és szabadságharc idején, továbbfejlődésük az abszolutizmus és a kiegyezés korában, végül az egyesülés) csaknem kétszáz dokumentumának gerincét, az országos központtá emelkedés folyamatának bemutatása alkotja.

A töröktől való visszavétel után a katonai önkénynek kiszolgáltatót Pest és Buda csak szívós küzdelemmel érte el, hogy régi szabad királyi városi kiváltságait visszakapja. A nagyobb önállósággal együtt megnyílt az út a rohamos gazdasági fejlődéshez is. A XVIII. század elején még mezőgazdaságból élő településekből lassan valódi város lett, és Pest — az iparfejlődés mellett — a XIX. század elejére mindinkább az ország kereskedelmi központjává is vált. A gazdasági fejlődést követte az igazgatás vezető szerepe is a kormányhatóságok idehelyezésével. E kettős országos funkcióhoz társult a XIX. század első felében a szellemi életben kivívott központi rang. A három város, amelyeknek fejlődése már a formális egyesítés előtt sok szállal fonódott egybe, igazi főváros lett.

A városi-fővárosi funkciók kialakulásának térbeli, városképi hatásait, a területi növekedést, a városrendezést, az építkezést, a kezdődő közművesítés problémáit *ugyancsak megismerhetjük a munkából.* Nagy gondot fordított a szerkesztő a nagyvárossá válás

társadalmi vetületének bemutatására is. A XVIII. század sokrétű ellentétei, a német városi patríciátus, és a többnyire magyar közepretek nemzeti ellentét színezetét öltő társadalmi harcai, a céhmester és a céhlegény középkortól örökölt, s most kapitalista vonásokkal gazdagodó szembenállása, a régi polgárság elzárkózási törekvései az új követelményekkel s az új lakosokkal szemben stb. szinte a szemünk láttára polarizálódnak a munkásság és a burzsoázia alapvető ellentétévé.

A második kötet a három város egyesülésétől a Tanácsköztársaság bukásáig terjedő korszakot mutatja be. Az egyesítéskor negyemillió Budapest milliós várossá nőtt, és ez alatt az európai nagyvárosok sorában a tizenhatodik helyről a nyolcadikra került. A szaporodó lakossággal térben is tagult a főváros, kiépültek a kerületek, megjelentek és bekapcsolták Budapest vérkeringésébe a peremkerületek. Egy modern nagyváros minden igénye — lakás, közlekedés, közművesítés, egészségügy stb. — rohamosan, és a kormányzat erejét, áldozatkészségét gyakran meghaladó módon növekedett.

Az európai méretű városrendezés és kommunális hálózat kiépülése, a reprezentatív középületek emelése, a jómódúak villanegyedeinek felépítése mellett megtaláljuk a zsúfolt bérkaszárnnyakat, a sötét, piszkos külvárosok nyomortanyáinak világát is. Van valami megdöbbentő és elgondolkodtató abban, ahogy a polgári társadalomnak még jobb szándékú, liberális elemei is — sajátos vaksággal vagy az elterelés tudatos szándékával? — mennyire nem az alapvető problémák megoldására koncentrálnak erőfeszítéseiket. A fővárosi vezetés liberális politikája, amely a konzervatív kormányhoz képest haladóbb volt — s amelyről a kötet a megérdemelnél talán pozitívabb képet fest —, minden szociálpolitikai reformprogramja ellenére csak az elkerülhetetlenül szükséges, gyakran csak a másodlagos jelentőségű intézkedéseket valószínűsítette meg.

A nagyarányú növekedés gazdasági hátterére is utalnak a dokumentumok. A kereskedelem is növekszik, kiépül a modern hitel-szervezet, és a fővárosba koncentrálódik a modern nagyipar. Ezzel együtt nő az ipari munkásság létszáma, kialakul a modern nagyipari proletariátus és mind gyakrabban indul harcba súlyos élet- és munkakörülményei javításáért.

Igy formálódnak azok az erők, amelyek az első világháború szenvedést keltő, nyomorfokozó hatására, az oroszországi események példáján buzdulva 1918—19-ben a forradalmak fővárosává tették Budapestet. A kötetnek, ha nem is legteljesebb, de legszebb része az, amely a kortársak írásaiból vett szemelvényekkel mutatja ezt az időszakot. Különös érdeklődésre tarthatnak számot azok a részletek is, amelyek a kerületi munkástanácsok jegyzőkönyveiből idéznek.

Nem hibátlan munka a *Források Budapest múltjából* eddig megjelent két köteté. (I. 1686—1873. II. 1873—1919. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1971.) Nem minden korszak, témakör nyer egyenletes, jelentőségének megfelelő bemutatást. Így például a kereskedelem mellett szegényebb az ipar, a színházak mellett szegényebb a közművelődés egyéb ágazatainak rajza. Néhány dokumentum szerkezeti helye vitatható, kérdéses lehet a már publikált írások újraközlése, hiányolhatják egyesek a túlságosan szűkre szabott jegyzetapparátust stb. De aki végigolvassa, az előtt a maga teljességében rajzolódik ki fővárosunk történetének jó két évszázada, az adott korszak viszonyai, hangulata s a dokumentumok mögött figyelemmel kísérhető a budapesti ember születése, formálódása is. Ezért jó szívvel ajánljuk a köteteket — főszerkesztőjük szavaival — „mindazoknak, akiket érdekel fővárosunk története, és másokkal is meg akarják szeretetni azt”.

Gyimesi Sándor